

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Факультет психології та соціальної роботи

Кафедра диференціальної і спеціальної психології

Дипломна робота
бакалавра

на тему: «Особливості копінг-стратегій підлітків з девіантною поведінкою»

«Features of coping-strategies for teenagers with deviant behavior»

Виконала: студентка заочної форми навчання
Напрямок підготовки **6.030102 Психологія**
Тарнопольська Наталія Вікторівна
Керівник к.психол.н., доцент
Каменська Н. Л. _____
(підпис)

Рецензент к.психол.н., доцент Акімова Л.Н.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ _____ від _____ 2018 р.

Захищено на засіданні ЕК №
протокол № _____ від _____ 2018 р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

_____ Родіна Н. В.
(підпис)

_____ Родіна Н. В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Одеса – 2018

СОДЕРЖАНИЕ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	
1.1 Психологія девіантної поведінки	7
1.2 Фактори, що впливають на девіантну поведінку підлітків	12
1.3. Специфіка копінг-стратегій у підлітків з девіантною поведінкою	17
1.4 Сутність та основні напрямки профілактики девіантної поведінки	22
Висновки до розділу	28
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ З ВИБОРОМ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ	
2.1 Загальна характеристика процедури і методів дослідження	31
2.2. Змістовний аналіз взаємозв'язку девіантної поведінки з вибором копінг-стратегій	34
2.3. Профілактика девіантної поведінки у середовищі підлітків	48
Висновки до розділу	53
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	59
ДОДАТКИ	64

ВВЕДЕНИЕ

Актуальність проблеми полягає в тому, що умови, в яких протікає життєдіяльність сучасної людини, часто по праву називають екстремальними і стимулюючими розвиток стресу. Це пов'язано з багатьма факторами і погрозами, в тому числі політичними, інформаційними, соціально-економічними, екологічними, природними. Для совладання зі стресовими ситуаціями людина протягом свого життя виробляє так звані копінг-стратегії, тобто систему цілеспрямованої поведінки із свідомого оволодіння ситуацією для зменшення шкідливого впливу стресу.

На даний момент величезна кількість дітей в сучасному суспільстві знаходиться у важкій або кризовій соціально-психологічній ситуації, відчуває власну непотрібність. У зв'язку з такою ситуацією збільшується і число неповнолітніх, що мають високий ризик скоєння правопорушень, що обумовлено криміногенними факторами соціального середовища і їх соціальним оточенням. У цей період можливе посилення та загострення психічного стану і без того травмованого підлітка. Наприклад, соціальна дезадаптація може перерости в повну ізоляцію підлітка від просоціального оточення і суспільства в цілому.

У багатьох містах є спеціалізовані відомства, установи та підрозділи, що працюють в області профілактики і реабілітації підліткової злочинності. Але, незважаючи на це, число неповнолітніх, які вчинили ті чи інші злочини, не зменшується.

Вивченню девіантної поведінки підлітків присвячено багато робіт зарубіжних і вітчизняних авторів таких як: Ч. Ламброзо, Ю.А. Клейберг, З. Фрейд, Р. Мертон, Е. Дюргейм, Л.І. Божович, Л.В.Васільєв, І. Кон. У своїх роботах дослідники розкривали питання детермінації, факторів, що впливають на девіантну поведінку, закономірностей розвитку, профілактики та подолання в ході надання соціально-психологічної допомоги.

У процесі онтогенезу у кожного підлітка формується індивідуальний і унікальний стиль поведінки, який керує станом і дозволяє долати стреси у повсякденному житті (Р. Лазарус, С. Фолькман, Н.С. Хаан, В.М. Сирота, Н.А. Ялтонский, Т. Л. Крюкова, І.М. Нікольська та ін.). Особливу роль в становленні долаючої поведінки відіграє сімейний контекст. Негармонійне виховання, суворі дисциплінарні впливи, фізичні покарання, погрози з боку батьків можуть сприяти появі та розвитку у дитини тривоги і страху - однієї з умов прояву захисної поведінки для усунення внутрішнього і зовнішнього дискомфорту, відновлення внутрішньої рівноваги особистості. А в умовах відсутності батьківського виховання ризик формування дезадаптивної долаючої поведінки у підлітка дуже великий.

Протиріччя: відомо, що копінг-стратегії особистості можуть перешкоджати позитивній корекції особистісних рис і поведінки конкретної людини. Подолання захисних копінг-стратегій і розвиток інших більш адекватних реакцій на стресові події допомагають людині засвоїти соціальні норми і знайти собі місце в суспільстві. При цьому вивчення та корекція копінг-стратегій підлітків, схильних до девіантної поведінки, на практиці здійснюється недостатньо.

Перераховані вище обставини дозволяють розглядати стратегії подолання як найважливішу проблему сучасної психології.

Дослідження взаємозв'язку девіантної поведінки і вибору копінг-стратегій спрямовано на аналіз шляхів і способів профілактики даного явища серед неповнолітніх правопорушників. Головною метою в роботі з неповнолітніми правопорушниками є відновлення відносин підлітка з суспільством, а так само формування адаптивної поведінки. Для реалізації поставлених цілей дуже важливо враховувати особливості копінг-стратегій і долаючої поведінки підлітків, тому що використання адекватних копінг-стратегій грає величезну роль в адаптації людини.

Вивчення подібних питань має виразну психопрофілактичну

значимість, оскільки спрямовано на виявлення чинників, що сприяють і перешкоджають успішній психічній адаптації юнаків.

Мета даного дослідження: вивчення стратегій подолання у підлітків з девіантною поведінкою.

Цілі дослідження визначили наступні **завдання** дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз і виділити основні підходи дослідження проблеми подолання підлітків в аспекті девіацій поведінки.

2. Порівняти групи соціально-адаптованих і девіантних підлітків, встановити особливості копінг-реагування, що найбільш часто зустрічаються.

3. Розробити рекомендації щодо формування адаптивних стратегій долаючої поведінки у підлітків з девіантною поведінкою.

Об'єктом дослідження є поведінкові особливості підлітків з девіантною поведінкою.

Предмет дослідження - копінг-стратегії підлітків з девіантною поведінкою.

Методи дослідження: синтез та аналіз теоретичних джерел; метод психолого-діагностичного дослідження з використанням конкретних методик:

1. Методика діагностики схильності до поведінки, що відхиляється (А. Н. Орел).

2. Модифікований варіант опитувальника «Рішення важких ситуацій».

3. Методика визначення індивідуальних копінг-стратегій (Е. Хайм).

4. Методи математичної статистики.

Дослідницька база. Дослідження проводилося на базі Фонтанської школи соціальної реабілітації для «важких» дітей. На перевиховання в школі зараз знаходяться 49 хлопчиків від 8 до 14 років. Тільки двоє з них потрапили сюди за рішенням суду. Решта спрямовані на «корекцію» рішенням спеціальної психолого-педагогічної комісії. 20 осіб склали експериментальну

групу. 20 юнаків - учнів загальноосвітніх шкіл міста Одеси склали контрольну групу.

Структура роботи: робота складається зі змісту, вступу, двох розділів, висновків та списку літератури. Матеріал розміщено на 63 сторінках, в роботі є 3 таблиці, 5 рисунків та 3 Додатки.

ВИСНОВКИ

Сучасна ситуація розвитку суспільства супроводжується зростанням такого негативного соціального явища, як девіантна поведінка. На жаль, діти - найбільш незахищена категорія населення і існуючі в дитячому середовищі проблеми вимагають свого невідкладного вирішення. Сучасний етап розвитку суспільства супроводжується зростанням числа різних відхилень у поведінці неповнолітньої молоді. Девіантна поведінка викликає незмінний інтерес у фахівців і представників різних областей знань. У структурі особистості підлітка існує безліч невідповідностей і протиріч. Багато з цих протиріч їм не усвідомлюються. Психіка людини, яка не розуміє, що з ним відбувається, надзвичайно вразлива. Для того, щоб подолати ці протиріччя необхідно, в тому числі, і розуміння принципів роботи механізмів психологічного захисту і копінг-поведінки.

У роботі ми вивчили різні підходи до понять девіантної поведінки і копінг-стратегій, проаналізували різноманітні концепції і теорії зарубіжних і вітчизняних авторів, присвячені даній проблемі. Також були вивчені фактори, що впливають на девіантну поведінку (біологічні, соціальні, психологічні) і особливості долаючої поведінки підлітків.

Метою даної роботи було вивчення взаємозв'язку девіантної поведінки з вибором копінг-стратегій.

Відповідно до мети нами було сформульовано припущення про те, що:

- Підлітки з девіантною поведінкою схильні знімати виниклу напругу за допомогою неконструктивних механізмів психологічних захистів на відміну від підлітків з соціально-адаптованим поведінкою.

- Підлітки з девіантною поведінкою частіше використовують неефективні стратегії подолання в важких ситуаціях в порівнянні з підлітками з соціально-адаптованим поведінкою.

У процесі дослідження були виконані наступні завдання:

1. Проведено теоретичний аналіз і виділені основні підходи дослідження проблеми подолання підлітків в аспекті девіацій поведінки.

2. Проведено порівняльне дослідження групи соціально-адаптованих і девіантних підлітків для встановлення найбільш часто зустрічаються особливостей копінг-реагування.

3. Надано рекомендації щодо формування адаптивних стратегій впораття поведінки у підлітків з девіантною поведінкою.

За першої задачі ми встановили, що девіантна поведінка визначається відповідністю або невідповідністю тих чи інших вчинків соціальним нормам і очікуванням. Поведінка, що відхиляється - це найчастіше спроба піти з суспільства, втекти від повсякденних життєвих проблем і негараздів, подолати стан невпевненості і напруги через певні компенсаторні форми.

Суть фізичних теорій спрямована на виявлення природжених завдатків людини, які можуть бути основою для скоєння злочину. В основі психоаналітичних теорій лежить вивчення конфліктів, що відбуваються у свідомості особистості. Соціально-культурний напрямок включає в себе соціально-культурну обумовленість і комплексність в поясненні причин девіантної поведінки. Основний недолік теорій полягає в тому, що вони існують ізольовано один від одного.

За другою завданням було встановлено, що девіантні підлітки частіше використовують неадаптивні копінг-стратегії. Крім того, було підтверджено припущення про те, що підлітки з девіантною поведінкою схильні знімати виниклу напругу за допомогою неконструктивних механізмів психологічних захистів і частіше використовують неефективні стратегії подолання в важких ситуаціях на відміну від підлітків з соціально-адаптованим поведінкою.

Відповідно до третьої задачі, були розглянуті варіанти профілактики девіантної поведінки підлітків. Сутність профілактики поведінки підлітків з девіантною поведінкою має складатися в превентивної діяльності, спрямованої на формування продуктивних копінг-стратегій.

Практична значимість дослідження. Дане дослідження може бути використано в складанні психологічних програм для корекції поведінки підлітків, схильних до девіантної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова Л.Н., Ахренов В.Н., Ткачева Т.Н. Профилактика делинквентности как формы отклоняющегося поведения несовершеннолетних: Методические рекомендации. – АСОУ, 2011. – 32 с.
2. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысливание, преобразование ситуаций и психологическая защита // Психологический журнал. - 1994. - Т.15. - №1. – С. 190- 203.
3. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений. - М, 1999. – 283 с.
4. Беличева С.А. Основы превентивной психологии. - М.: «Социальное здоровье России»,1994. – 392 с.
5. Василюк Ф.Е. Жизненный мир и кризис: типологический анализ критических ситуаций // Психологический журнал. - М: Институт психологии РАН, 1995. - № 3. - С.90-101.
6. Воеводин И.В. Копинг-поведение при аддиктивных состояниях: относительность критериев адаптивности // Обзорение психиатрии и мед. психологии им.В.М. Бехтерева. - 2004. - № 4. – С. 112 – 134.
7. Волкова Н.В. Coping strategies как условие формирования идентичности // Мир психологии. - 2004. - №2. – С. 67 – 87.
8. Гишинский Я.И. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств. - СПб, 2004. – 332 с.
9. Грановская. Р.М. Совладание – осознанные защитные стратегии // Защита личности: психологические механизмы / Р.М. Грановская. И.М. Никольская. - СПб.: Знание. 1999. – 196 с.
10. Дементий Л.И. К проблеме диагностики социального контекста и стратегий копинг-поведения // Журнал прикладной психологии. - 2004. - №3. – С. 183 – 199.
11. Дмитриев М.Г., Белов В.Г., Парфенов Ю.А. Психолого-педагогическая

- диагностика делинквентного поведения у трудных подростков. (Части 1-3). – СПб.: ЗАО «ПОНИ», 2010. – 316 с.
12. Змановская Е.В. Девиантология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 288 с.
13. Змановская Е.В., Рыбников В.Ю. Девиантное поведение личности и группы/Е.В. Змановская, В.Ю. Рыбников. – СПб: Питер, 2011. – 352 с.
14. Ильяшенко А.Н. Социальная среда в генезисе преступного поведения (особенности криминализации несовершеннолетних под влиянием социальной микросреды). – М., 2001. – 289 с.
15. Кабанов М. М. Психосоциальная реабилитация и социальная психиатрия. – СПб.: Изд. Санкт-Петербургского НИИ им. В. М. Бехтерева, 1998. – 255 с.
16. Киршбаум Э. И., Еремеева А. И. Психологическая защита. 2-е изд. – М.: Смысл. 2000. – 181 с.
17. Клейберг Ю.А. Практика по девиантологии. – СПб.: Речь, 2007. – 144 с.
18. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения. – М., 2001. – 357 с.
19. Ковальчук М. А., Тарханова И. Ю. Девиантное поведение. Профилактика, коррекция, реабилитация. – Владос-Пресс, КДУ – Москва, 2013 г. – 286 с.
20. Кон И.С. Девиантное поведение. Психология ранней юности. – М., – С.237-254
21. Кондрашенко В.Т. Девиантное поведение у подростков/В.Т. Кондрашенко. – Минск: Беларусь, 1988. – 207 с.
22. Короленко Ц.П. Аддиктивное поведение. Общая характеристика и закономерности развития// Обозр. психиат. и мед. психол., 1991. – №1. – С.8–15.
23. Кривонос Г.А., Позднякова У.С. Делинквентное поведение. Делинквенты. Криминальное поведение// Психологическое обозрение. – № 12. – 2009. – С. 34-39.

24. Куликов. Л.В. Преодоление трудных жизненных ситуаций / Л.В. Куликов // Психогигиена личности. Вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики: учебное пособие. - СПб.: Питер. 2004 г. – 325-334 с.
25. Ломброзо Ч. Преступление: Пер. Г. Н. Гордона. - СПб., 1990. – 456 с.
26. Макарычева Г.И. Коррекция девиантного поведения. Тренинги для подростков и их родителей. - СПб: Речь, 2007. - 368 с.
27. Муздыбаев К. Стратегия совладания с жизненными трудностями // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. - том 1. - вып.2. – С. 178 – 194.
28. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. М., 2000 г. – 483с.
29. Нартова-Бочавер. С.К. "Coping behavior" в системе понятий психологии личности / С.К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. —1997 г. - № 5. – С. 20-30.
30. Солоницына, А.А. Питайкина, Р.А. Лимонченко О. Н. Диагностическая информативность методики «определение склонности к отклоняющемуся поведению» (А.Н. Орел): Проблемы практического применения // РЕМ: Psychology. Educology. Medicine». – 2016. – №2. – С. 200-210.
31. Прайс Р. Ситуации риска // Психология социальных ситуаций. Хрестоматия. / Сост. и общая редакция Н.В. Гришиной. – СПб.: Питер. 2001.
32. Психологический словарь/Под ред.В.П. Зинченко. - М, 1990. – 612 с.
33. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности. - М, 1994. – 492 с.
34. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. - Издательство: Бахрах-М, 2006. - 672 с.
35. Сибгатуллина. И.Ф. Особенности копинг-поведения в реализации интеллектуальной деятельности субъектами образования / И.Ф. Сибгатуллина. Л.В. Апакова. Л. Д. Зайцева // Прикладная психология. – 2002. -№ 5-6. – С. 98-105.

36. Сирота Н.А., Ялтонский В.М. Копинг-поведение и психопрофилактика психосоциальных расстройств у подростков//Обозр. психиат. и мед. психол., 1994. №1. – С. 63–74.
37. Сирота Н.А., Ялтонский В.М. Преодоление эмоционального стресса подростками. Модель исследования//Обозр. психиат. и мед. психол., 1994. №1. – С. 53–59.
38. Степанов В. Г. Психология трудных школьников: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб, заведений. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 336 с.
39. Туманова Е.Н. Помощь подростку в кризисной ситуации жизни. Саратов, 2002 г. – 120 с.
40. Урсано Р. и др. Соппротивление и защита. / В кн. Тайны сознания и бессознательного. Хрестоматия. Сост. К. В. Сельченко. – Мн.: Харвест, 1998. – С. 450-465.
41. Фетискин Н.П. Психология девиантного поведения: диагностика и методы профилактики. - М: Владос, 2003. – 291 с.
42. Фрейд А.. Психология «Я» и защитные механизмы. – М., 1993. – 391 с.
43. Хомич А.В. Психология девиантного поведения. Учебное пособие. Южно-Российский Гуманитарный Институт, Ростов-на-Дону. – 2006. – 352 с.
44. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология: учебник. 3-е изд., испр. и доп. - М., 2003. – 492 с.
45. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков. - М., 2005. – 377 с.
46. Эйдемиллер Э.Г., Кулаков С.А., Черемисин О.В. Саморазрушающее поведение у подростков: пути исследования, проблемы и разработка методов психотерапии // Саморазрушающее поведение у подростков. - Л, 1991. - С.65-71.
47. Ялтонский В. М., Сирота Н. А. Личностный контроль как копинг-

ресурс больных наркоманией // Обозр. психиатр, и мед / психол. им. В. М. Бехтерева. – 1994. – В. 4. – С. 103-105.

48. Ялтонский. В.М. Копинг-стратегии поведения у наркозависимых и здоровых людей: дис. канд. психол. наук: В.М. Ялтонский 19.00.04. – Л., 1996. – 148 с.

44. Folkman. S. An analysis of coping in a middle-age community sample / S. Folkman. R.A. Lazarus // Journal of Health and Social Behavior. - 1980. - Vol. 21. -P. 219-239.

45. Lazarus. R.S. Psychological stress and the Coping in Aging / R.S. Lazarus // American Psychologist. - 1983. - Vol. 38. - P. 245-254.